

МЕДИТЕРАНСКИ КРУГ ЈОВАНА ДУЧИЋА – ПУТОПИСИ И ДИПЛОМАТСКЕ МИСИЈЕ

СВЕТЛАНА ШЕАТОВИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се анализира веза између дипломатских мисија у земљама Медитерана (Италија, Грчка, Шпанија, Египат, Португал) и веза са путописима посвећеним овим просторима. Медитерански круг се види као део Дучићевог дипломатског посла у медитеранским земљама и личног афинитета према културама народа који живе на тим просторима. Биографско порекло песника рођеног у залеђу Јадранског мора у Требињу у целокупном дипломатском, путописном и свеукупном културолошком смеру анализира се као песникова сродност са простором Медитерана коме је припадао као први Медитеранац по рођењу и месту у српској књижевности XX века.

Кључне речи: Јован Дучић, Медитеран, дипломатија, путописи

Јован Дучић је у књижевним круговима и у оквиру науке о књижевности до сада био посматран искључиво као песник, путописац, аутор есејистичких и критичких радова. Међутим, Дучићева дипломатска улога углавном је била део званичне биографије и слика о песнику „срећне звезде“ која га је одвела на идеална места и у градове који су били центри Европе, а најпре и највише на просторе Медитерана. Како и наука о књижевности повремено улази у облике интердисциплинарних проучавања намеће нам се и незаобилазна тема Дучићевих дипломатских мисија које су више и могли бисмо рећи сфера историјске науке. На нашу срећу Миладин Милошевић је први започео систематска проучавања ангажмана Јована Дучића и дипломатске каријере имајући приступ документима Министарства спољних послова и Архива Србије објављених у књизи Јован Дучић, *Дипломатски сјиси* у два издања (1991, друго допуњено издање 2012.) и изложба „Јован Дучић у дипломатији“ Миладина Милошевића и Душана Јончића у Архиву Србије 2021. године. Новија сазнања пружила нам је и књига Срђана Мићића *Од бирократије до дипломатије Историја јуџосло-*

---

* Институт за књижевност и уметност, Београд, имејл: svetlana.seatovic@gmail.com

венске дипломатске службе 1918–1939 (2019). Дучић¹ је провео више од 30 година у осам европских држава, једној афричкој (Египту) и у 13 мисија; од Софије, Мадрида, Рима, па потом опет Атине, Женева, Каира, Будимпеште, и поново Рима, Букурешта и Мадрида други пут и на крају Лисабона. Дипломатска каријера за Дучића почиње од најнижег ранга писара преко звања секретара, саветника, улоге сталног делегата у Друштву народа, генералног конзула, отправника послова, посланика до именована за првог амбасадора у Краљевини Југославији када је именован за изванредног представника министра и амбасадора у Букурешту 1936. године. За нашу тему медитерански круг и дипломатске мисије усмеравамо се на земље Медитерана у којима је Дучић службовао, али и из којих је стигао највећи број његових путописа у *Градовима и химерама* (1940) искључујући два писма из Швајцарске, Берна и Женева, и из Париза. Сви остали путописи „Писма с Јонског мора - *Крф*“, „Писмо из Италије - *Рим*“, „Прво писмо из Грчке - *Делфи*“, „Писмо из Шпаније - *Авила*“, „Друго писмо из Грчке - *Атина*“, „Писмо из Палестине - *Јерусалим*“ и „Писмо из Египта - *Каиро*“ обухватају медитерански простор културе, изворе европоцентричне културе, религије, уметности; од античког периода који га је несумњиво највише привлачио преко слојева културе и аутентичности Атине, омиљеног Рима, Шпаније и мрачне Авиле до светлости Каира и спознања вере и Бога у „Писму из Палестине-*Јерусалим*“. Колико је песник и путописац Дучић утицао на Дучића дипломату, а колико дипломата на писца није лако одговорити. Наш рад је више усмерен на деловање дипломате на писца што већ сада можемо рећи да је сусрет чињеница биографског дела и аутентичности књижевног текста који је песник Дучић чувао од удара свакодневице и политике у свим земљама у којима је боравио. За разлику од Милоша Црњанског који је у своја дела настала после дипломатских или новинарских ангажмана уносио утиске који су били одјеци времена и простора у коме је боравио (Немачка 1928/1929. и 1937/1938, Шпанија 1935/1936, а потом Рим 1938/1941) пишући дела која су била слика и анализа Немачке у *Књизи о Немачкој*, путописа или мемоара *Ембахаге*.

У овом раду покушаћемо посветити више пажње неким од занимљивијих дипломатских списа у којима каткада влада и писац и јасан аналитичар средине, друштва, човек склон прецизним описима личности уз обавезан наратив дипломатског писма и теме која је најчешће политичка и информативна. Између те две форме дипломатског писма и путописа налази се један човек способан да писца заштити од формата дипломате, од најнижег до највишег ранга. Ипак, треба приметити да нису ни све земље оставиле трага на Дучића, па тако нема путописа из Будимпеште, Софије и Букурешта. То није била Дучићева културолошка база иако је у Букурешту доживео највиши ранг у то време у српској дипломатији када је именован за првог амбасадора Краљевине Југославије 1936. године! Његов круг је био медитерански и ту дипломата доводи писца на места која воли више или мање, али представљају улазницу за отворене музеје античког света или мистике средњег века Италије или пак мистике XVI века у Шпанији.

---

¹ Видети: Јован Дучић, *Дипломатски сѝиси*, приредио Миладин Милошевић. Просвета: Београд, стр. 7–24.

У српској књижевности у првој деценији XX века налазимо најјаче интересовање српских писаца за просторе Медитерана и најјачи утицај медитеранских књижевности и културе. Тај утицај су извршиле, пре свега француска, италијанска и шпанска књижевност. Поред утицаја медитеранских књижевности на српску књижевност снажно су утицали и културни процеси, путовања српских писаца у ове земље и њихови сусрети са највећим уметничким делима, градовима и менталитетом народа. Медитерански аспект у српској књижевности открива се и кроз процесе националног померања и геополитичких пре-кројавања културног простора, од обале Јадрана до северних граница на Дунаву. Фернан Бродел о границама Медитерана каже да су постојаност и културне границе Средоземља, флуидни. Сусрете култура и ивице, ободу Средоземља Бродел описује као ожиљке:

„Али, најчуднији ожиљак средоземних земаља стоји између Истока и Запада, преко морских баријера [...], она непромјењива баријера која пролази између Загреба и Београда, избија код Љеша на Јадран, на ушће Дрима и на мјесто додира далматинских и албанских обала, па преко старих градова Наиссуса, Ремесеине и Ратиаре излази на Дунав. Сав динарски блок је био латинизован, почев од Панонске низије ухваћене западним дијелом Царства и на коју излазе широке долине с горја, до ресе морске обале и острвља према Италији“ (Бродел, 2001:112).

На Броделовом историјском, географском и културолошком трагу могли бисмо да разлажемо и Дучићево медитеранство које је укључило и дипломатске мисије на овим просторима.

Дучићев круг се креће од најдубљих веза са Атином, Делфима преко Рима, Каира до Мадрида и напосред до крајње најзападније тачке европског континета и Средоземља – до Лисабона који већ својим положајем на Атлантику затвара и дипломатски и путописни и биографски пут Јована Дучића. После повлачења са места посланика у Мадриду у мају 1941. када је Шпанија признала НДХ Дучић одлази у Лисабон где ће стићи део наших дипломата после априлског рата укључујући и Милоша Црњанског који ће доћи из Посланства из Рима. Није сасвим случајно да ће Дучићев и дипломатски пут посланика за Шпанију и Португалију завршити на тој најзападнијој тачки медитеранског света и да ће потом заувек отићи у јулу 1941. приватно у САД где ће преминути 7. априла на Благовести 1943. године. Поред исказане жеље Јована Дучића надлежнима да буде именован на простору САД као дипломата рачунајући на могућност помоћи наше дијаспоре искусном дипломати и песнику то именовање није додељено. Због тога Јован Дучић одлази приватно у САД где ће покушати да моли за помоћ и утицаје који би спасили српски народ страдања у оквирима НДХ, али изненадна смрт 7. априла 1943. године прекида све његове жеље и путеве. Последња песничка књига *Лирика* излази на дан песникове смрти, а потом наредних неколико година и деценија биће објављене песме које су одједи страшних злочина почињених над српским народом на простору Босне и родне Херцеговине.

Досадашње компарације Дучићеве поезије и путописа, као и већег броја радова у којима сам се последњих неколико година усмерила на аспект Медитерана, Јадрана и Херцеговачког залеђа у Дучићевом делу неминовно су ме одвели на поље које захтева детаљније сагледавање релација између путописа и дипломатских послова које можемо сматрати мисијама.

То нису биле само мисије већ јасно дефинисани дипломатски ангажмани и именована од најнижег до највишег ранга амбасадора и то првог амбасадора у Краљевини Југославији. Медитерански круг Дучићевих путописа у највећем делу прати државе у којима је службовао; од најранијег боравка у Риму 1908, потом опет 1912. када учествује у преговорима око конкордата између Ватикана и Србије, агитовања у медијима за разумевање и подршку Првом балканском рату и на крају место посланика у Риму од 1933. до новембра 1937. године. У Мадриду Дучић ће боравити у два наврата и оставиће нам изврстан путопис о Шпанији и то сасвим супротне перцепције ове земље од путописа које ће писати Милош Црњански „У земљи тореадора и Сунца“. Док је Црњански видео бесконачну светлост и радост у Шпанији, посебно у делу Андалузије за Дучића је Шпанија симболична у визији малог мистичног места Авила које га одводи у свет мистицизма и таме, па чак и просторне, копнене таме Иберијског полуострва. Путописи посвећени Каиру такође улазе у онај јужни део Медитерана који обухвата Дучићево именоване у Египту (август 1925. до марта 1926. да би био враћен у децембру 1929. на место отправника послова у Каиру до краја 1930). Напокон, Дучић је и у два наврата боравио у Атини и то најдужи период који обухвата Први светски рат 1914–1918, деликатне послове у време пробоја Солунског фронта и још деликатније односе са Француском и Србијом и осталим савезницима у том заједничком подухвату. Други боравак у Атини 1922. до марта 1923. обележен је улогом 1. секретара или конзула у Атини. Наравно, Дучићеви путописи обухватају и Швајцарску и посебно Женеву на основу искуства које је обележено и школовањем, али и местом делагата Србије у Друштву народа. Дучић је „путничка писма“, како и сам назива своје путописе, писао и допуњавао скоро 40 година јер је почео да их објављује у *Зори* 1900. („Писма из Женеве“), а као књигу објавио под насловом *Градови и химере* (1930) у *Сабраним делима*, док је коначан облик књига писма-путописа добила у другом издању 1940. у издању СКЗ. У *Српском књижевном гласнику* објављивао је писма из Женеве, са Јонског мора, из Грчке, из Рима, из Атине. До краја живота Дучић је мењао и редиговао ове путописе. За нашу анализу користимо издање које је приредио Новица Тадић у *Делима Јована Дучића* 2000. године у којима је користио друго издање *Градова и Химера* из 1940, којима је додао два нова писма из Египта и Палестине. „Писмо с Јонског мора – Крф“ представља језгро Дучићевог поимања Медитерана, простора и историје, али исто тако и његов дубок поглед у сопствено порекло, сећање на прве сусрете са морем у околини Дубровника, и ту линију између Бргата горњег и Бргата доњег што и данас представља границу копна и мора Херцеговине као залеђа надомак мора. То је симболички простор „где море залази у копно и копно досеже у море“, али и граница две вере, мешавина језика који се „тањи и мекша како силази у жупу дубровачку“, а опет се и истовремено мешају силина Херцеговаца из залеђа и углађеност и госпарство Дубровчана као врских трговаца, уметника живљења на копну и мору, неке врсте словенске Венеције. У овом путопису Дучић отвара и питања вере, Бога, идеје о Богу. У „Писму из Италије – Рим“ рекли бисмо путопису усмереног на омиљени град Рим Дучић ће казати: „Атина је бивала и пролазила, али Рим је остао средиште света и магија људства које је најдубље веровало у Бога [...] Рим је вечан, а смрт је ипак на сваком кораку“ (Дучић 2000: 135–137). За Италију ће казати: „Само је још у Италији могуће видети лепоту и тишину, неподвајане и уједињене.

Само се ту и сад види лепота неоскрнављена и тишина обешчашћена“ (Дучић 2000: 137). Тако Дучић чак и у време мрачног Рима у коме марширају фашистичке силе, где учествује у припремама преговора за Споразум Стојадиновића и грофа Ђана знајући и сам да је све то замка која неће ништа добро донети његовом народу, где види подвојеност и раскол између Срба и Хрвата упркос томе за Дучића путописца Рим остаје вечна инспирација.

Слика Рима и Италије остаје у путописима натопљена историјом, уметношћу, тишином, смрћу и лепотом ноћних пјаца без и једног знака који би нам указивао на неку нову, тада савремену Италију за Дучића у којој је морао да одлази Мусолинију или слуша веома мучне говоре грофа Ђана иако није ни веровао у добронамерност и успешност Споразума који ће потписати Стојадиновић и Ђано, како наводи у свом *Дневнику*². Напокон, Дучић је био и искључен из директних преговора Стојадиновић – гроф Ђано. Да ли због извесног скептицизма или једноставно из административних разлога Дучић је завршио своју мисију у Риму 1937. и позван је у Београд где је, условно говорећи, награђен именовањем за амбасадора у Букурешту. Лепота Авентина и лепота римских ноћи остали су доминантни и без икаквих трагова актуелних политичких догађаја и оних из 1908. када као млад дипломата није успео значајно да промени слику о неправди у анексији Босне, исто тако 1912. суочаваће се са бугарском пропагандном делатношћу, а лично ће пледирати за Краљевину Србију и правдати поступке значаја ослобођења Старе Србије и Македоније и тада врло успешно у италијанским медијима, па све до периода тридесетих година 1932. до 1936. у једном новом и најсложенијем политичком односу Југославије и Италије. Дучићев Рим је римски, али мање и папски, град историје, античке и средњовековних мистика, без погледа на барокна архитектонска и уметничка дела, док савремености нема ни у назнакама. Тај Рим Дучићевог путописа је онај најдубљи хеленски слој који држи најстабилније стубове европске цивилизације, мистичан, романтичан, укратко вечни град.

Мада је било покушаја да се Дучић именује чак као посланик у Ватикану Света столица је одбила његово именовање због скандала из двадесетих година са лажном обљубом девојке у Женеви што је био део завере његовог претходника у Друштву народа. Дакле, Дучић је био спреман да представља Краљевину Југославију и у Ватикану, што не би значило његову блискост ка латинском свету већ, пре свега, дубоко и темељно познавање тог света са којим се сусрео још у најранијем детињству у родном Требињу и одласцима у Жупу дубровачку, а и најранијом фасцинацијом Дубровником.

За Дучића који три пута борави у Риму у врло деликатним и најмање наклоњеним околностима српском народу и те 1936/1937. године остаје молба забележена да је желео да остане у овом граду. Сасвим је извесно да је упркос тешкој и врло напетом ситуацији између Краљевине Југославије и Италије 1936. године тражио могућност да ради и живи у Риму. Мада су то биле године у којима се тражило да Југославија приступи много ближе Италији, што је био пут за Тројни пакт. Иако је на простору Италије било много хрватских емиграната који су радили на сепарацији и формирању хрватске државе и мада су преговори

---

² Наведено према: Јован Дучић, *Дипломајски сјиси*, приредио Миладин Милошевић. Просвета: Београд, 1991, стр. 18.

са грофом Ђаном, министром спољних послова, сусрети са Мусолинијем за Дучића били веома тешки, он је упркос томе желео и умео да раздвоји лепоту Рима као уметничког, културног и историјског факта од сурове и све мучније фашистичке политике Мусолинијеве власти. Већ и тај захтев којим моли за останак у Риму казује много о Дучићу као исконском медитеранцу по осећању, писцу и песнику који је одвајао дипломату и реалну политичку ситуацију. Црњанском ће сметати такав Рим када дође у исто посланство у мају 1938. и записаће у *Ембахадама*: „Рим више није био онај Рим који сам волео, а ни ја више нисам био исти“ алудирајући на двадесете године када је боравио у Италији (Тоскани и Риму). Дучић је могао да превлада реалност и да види остатке лепоте у граду и земљи опхрваној фашистичком диктатуром. Он је видео два Рима, један политички и други ванвременски и уметнички очима песника. Можда је та линија између дипломате и писца најизраженија од свих путописа баш у „Писму из Италије – Рим“ када свему додамо и опште околности и време проведено у овом граду, средишту света за Дучића.

То је Рим тишине и контемплације ноћи и дневне радости и буке, али и Рим у коме открива италијански мистицизам XIII века, Св. Фрању Асишког „оличење једне благе верске идиле“. Дучићев Рим је онај који се види са брда Авентина, самог средишта и најаутентичнијег у граду, али места осамљености у коме је могао сабрати своје мисли: „Авентино, дакле, никад није престајало да буде брдо меланхолије, јер је било брдо вере и самоће, које су, обадве, направљене од туге“ (Дучић 2000: 416). Милан Кашанин је био склон да на изванредан начин оптужи Дучића да се приклонио вери католичкој, али пре би се рекло да је трагао за јединством хришћанске вере. Св. Фрању Асишком враћиће се у алузијама и цитатима и наш модерни песник Иван В. Лалић, такође медитеранац по опредељењу. Досадашња савремена тумачења Дучићевих путописа Владимира Гвоздена, Јована Делића, Кринке Видаковић Петров и других указала су на много шире разумевање путописа и наслага културе и вере код Дучића и у писмима из Италије често оспораваним, али и у писмима из Каира и Палестине, као и шпанској слици из мрачне Авиле и тежине католичке догме коју није могао да поднесе песник као што је то лакше и са више уметничког рафинмана разумевао у италијанском простору.

Дучићев боравак у два наврата у Шпанији, први одмах по оснивању СХС и други у доба сурове политизације 1940. до 1941. оставили су трага на специфичан начин управо у путопису који иде ка језгру кастиљанског градића познатог по томе што су ту рођена два шпанска свеца – Света Тереза од Исуса и Свети Јован од Крста и овде ће се Дучић вратити у период мистицизма и мистичарске књижевности XVI века, једне од најважнијих у шпанској култури. Оба свеца из мрачне Авиле живела су у доба Филипа II који је владао „царством у коме сунце никад не залази“.

Јован Дучић у путопису „Писмо из Шпаније“ описује Авилу, али и Толедо и Ескоријал, као центре краљевске моћи која је заснована на копну и у суровом пејзажу без зеленила у коме доминира само строга католичка црква. У поређењу са Италијом Дучићу је Шпанија мрачна и тешка јер није упознао делове јужно од Кордобе и Севиље и његов укус је био много ближи италијанској култури него шпанској. За Дучића је путопис увек био и от-

кривање „духа народа“ и „расног генија“. Путујући по копненој Шпанији Дучић посећује Авилу, Толедо, Ескоријал, Сеговију:

„По овим страним шпанским градовима мрак пада брзо као да се више неће никада дићи, тежак, материјалан. Тако у Толеду изгледају ноћу његове палате и гробнице. У Сеговији тамни зидови изгледају као непријатељске бусије. У Сантјагу, који је сав од манастира и азила, ноћне сенке по глумим пијацама изгледају дубоке као провалије, и нешто црно киши из земље, и нешто хладно пузи уз наше тело да човек не сме ноћу да се обазре на раскршћу“ (Дучић 2000: 196).

Дакле, Дучићева визија појединих градова је оптерећена тамом где је све „гранит и сенка“, па је за њега Шпанија: „[...] Једна страшна вера без милосрђа и једна пешчана земља без лепоте...“ (Дучић 2000: 196). У односу на Шпанију Дучић стално поставља Италију као земљу у којој се распевала ренесанса и која се најраније ослободила средњовековног наслеђа док је Шпанија остала веома дуго заробљена у средњовековљу. Дучић је свој путопис посветио Авилу која је синтеза средњовековне, ренесансне и барокне културе. Упркос архитектури и узорности лика Св. Терезе из Авиле Дучић ипак напомиње да ће исте вечери отићи у Мадрид. Покушавајући да дефинише „дух народа“, Дучић Шпанију смешта и компаративно поставља у односу на друге земље Медитерана, пре свега Италију, Грчку и Византију. За Дучића је шпанско католичанство сасвим теже и другачије од италијанског док је однос према православљу искључив:

„Православље је било и остало вера невина и чиста, весела и полупаганска, пуна благородног јелинског духа за радост на земљи и мир међу људима, без својих инквизиција и Торквемада, бартоломејских ноћи и енглеских прогона“ (Дучић 2000: 218).

Дучић и у религијском контексту поставља Шпанију у оквиру различитих религија Медитерана отварајући нове странице својих путописа по Јонском мору и још даље до Египта. Мада је Дучићев путопис облик културолошког текста са елементима оквира ипак је та врста путовања и компарације поставила темеље за модерно виђење Медитерана у српској књижевности које управо почиње са овим писцем.

Када не бисмо знали колико година је провео Дучић у Риму, ми бисмо на основу ових путописа рекли да је то писао човек историјске вокације, писац истанчаних осећања за историју, историју уметности, онај који ужива у погледу на отворени и живи музеј који гледа сваког дана, али опет је фасцинантно да нема ни једне једине алузије на било који од тренутака савремености, а све три фазе биле су изузетне за српски народ: и Анексија Босне, и Први балкански рат, и преговори Милана Стојадиновића и грофа Ђана. Моћ да остави тако дубоку линију раздвајања између свог медитеранског духа урођеног у историјску вертикалу у односу на садашњост у којој је проживљавао не баш много лепих пријема и добросуседских односа представља врхунску слику човека који је умео да буде и дипломата медитеранског круга и писац медитеранске орјентације и разумевања историје, вере и амбијента који је синтеза уметности и историјског сећања. Зашто Дучић није желео да унесе бар неку алузију на тренутке искуства у Риму који нису само уметнички и историјски није

сасвим јасно осим да је желео да буде и писац и дипломата, али са сваком функцијом одвојено или нека врста *homo duplex*.

Ипак, медитерански круг који полази од западног Мадрида, преко Рима и целе Италије до Атине да би се завршио у Египту представљају изузетно значајна места у којима се и пре Првог светског рата, током рата и потом у међуратном периоду све до априлског рата 1941. године Дучић налазио увек на одабраним местима која су била политички и национално изазовна за Краљевину Србију, а потом за Краљевину Југославију (1908. у време пред Анексију Босне у Риму или у време Првог балканског рата 1912. опет у Риму).

У Атини се други пут налази у време највеће голготе српског народа у којој је грчки народ и држава била прва која је пружала истинску помоћ. Напокон, дипломатски ангажман у Мадриду представља посебно место у последњем боравку од 1940. до маја 1941. године и период врло комплексне ситуације у којој се Шпанија већ спремала да помогне стварање НДХ и потом је признала. Дучић је био приморан да напусти Мадрид и оде у Лисабон у мају 1941, где ће боравити до јула 1941. године. Истовремено, Дучић је именован и за посланика у Лисабону за Португалију са седиштем у Мадриду током 1940. године. Чињеница да ће се наћи на крају у Лисабону, једном од места где ће окупити наше дипломате после априлског рата, опет казује да тај његов дипломатски пут није био само поза, лепота пријема и радост живљења у културним центрима и метрополама Европе. Мада са књижевног аспекта многим од нас на први поглед делује да је Јован Дучић био човек кога је пратила срећа јер је највећи део дипломатских послова обављао на Медитерану који је осећао можда и најбоље јер је и сам као Херцеговац рођен на међи копна и Јадранског мора, па тиме и разумео веома добро менталитет, од оног који је као дете упознао у Дубровнику и Жупи дубровачкој до сталних веза са приморцима у родном Требињу. Могло би се рећи да је Дучић био одавно човек медитеранских погледа и да је његов поглед, афинитет и поред већ познатих књижевних тема у „Јадранским сонетима“ „Дубровачким поемама“ био окренут погледу ка мору јер ће и у „Јутрима са Леутара“ казати да се по сунчаном дану са Леутара види Италија. Могли бисмо и овим парцијалним цитатима казати да је Јован Дучић наш први и прави медитеранац и по рођењу, али и по опредељењу у најширем културолошком смислу не заборавајући свој аутентични српски род и порекло. Одласком у САД, али не у дипломатску мисију, иако је то тражио од Владе у избеглиштву да агитује међу нашом дијаспором, дипломата са највишим звањима и чувени песник, одбијен је. Ипак, тек тада ће последњих година пред смрт настати његове најпотресније песме о страдању српског народа „Врбас“, „Југославији“, „Неретва“ и друге објављене у *Американском Србобрану* и коначно укључене у *Дела* тек 2000. године на основу студије када је његово тело враћено и положено у Херцеговачку Грачаницу на Црквине. У САД ће довршити *Лирику* која ће бити објављена на дан његове смрти и тиме у последње две године живота бити само песник. Дучић је у *Лирици* најсублимнији песник коме је дипломатска активност каткада сметала да сасвим доврши и уздигне свој опус на највише естетске вредности и досегне врхунац спознања света, места човека у универзуму, вере и Бога.

Дучић је веома добро познавао латински свет Медитерана, а боравак у Мадриду, Атини и Каиру представља ширење мултикултуралне слике Медитерана. Биће то један шарени

свет како га назива Фернан Бродел и као да је путовао његовим путевима и разумевао медитерански простор, народе и културу на исти начин као овај чувени истриограф који је проучавао целину друштва и простора, а не само чисте историјске факте.

Изузев кратког боравка у Софији, Будимпешти, Женеви и нешто дужег у Букурешту највећи део Дучићевог дипломатског бивствовања усмерен је, да ли случајно или намерно, баш на Медитеран коме је припадао и рођењем и разумевањем слојевитости његове културе.

Медитерански круг за Дучића завршава се на обалама Атлантика у Лисабону на најзападнијој тачки Медитерана где наступају хладне струје океана које ће га заувек одвести у други, нови свет изван већ ратом захваћене Европе. Полазећи из милог му Требиња преко Мостара и европских градова, Дучић се кретао и физички и духовно по земљама западног, јужног и средњег Медитерана. Једина тачка до које није досегао био је крајњи исток Медитерана, Турска и Истанбул, али то и није био Дучићев Медитеран. Тако су се путеви од Требиња, само 20 км надамак мора, а козјим стазама и ближе, како сведочи песник у „Писмима са Јонског мора“ сећајући се дечачких дана у којима је зором одлазио у Жупу дубровачку и пред мрак кретао пут Требиња, кораком од хиљаду миља, гранали Медитераном. Дучић је у најранијем детињству био и на копну и на мору и то је она слика коју нам даје *Геофилозофија Медитерана* Катерине Ресте. Она нас подсећа да је Медитеран јединство копна и мора и непрестаног преплитања које доноси једну аутентичну филозофију засновану на геолошким и филозофским својствима. Томе бисмо додали и шаренило медитеранског света Броделових запажања путем којих ће Дучић израсти у мудрог Херцеговца широких погледа који су га мамили ка другој страни Јадрана, оној која се може назрети по сунчаном дану са Леутара.

ЛИТЕРАТУРА

- Јован Дучић, *Дипломатски сјиси*, приредио Миладин Милошевић. Београд: Просвета, 1991.
- Јован Дучић, *Градови и химере*, приредио Гојко Ђого, Београд-Подгорица-Требиње: Издавачко предузеће „Рад“, Октоих, Дучићеве вечери поезије, 2000.
- Јован Дучић, *Блајо цара Радована, Јуџира са Леуџара*, приредио Рајко Петров Ного, Београд-Подгорица-Требиње: Издавачко предузеће „Рад“, Октоих, Дучићеве вечери поезије, 2000.
- Кринка Видаковић Петров, *Хоризонти Хиспанија*, Београд: Чигоја штампа, 2017.
- Слађана Јаћимовић, *Путописи српске авангарде*, Београд: СКЗ, 2005.
- Карло Маца, *Поклоничка путовања Верски туризам историјско-културолошки преглед*, превод са италијанског Дарјана Ранчић Јерковић, Службени гласник, 2009.
- Срђан Мићић, *Од бирократије до дипломатије. Историја југословенске дипломатске службе 1918-1939*, Институт за новију историју Србије, 2018.
- Никола Ковач, „Јован Дучић у завичају“ у: *Дучићев њечаш*, Требиње: Одбор за реализацију Дучићевог тестамена, 1990, стр. 7-8.

Svetlana Šeatović

THE MEDITERRANEAN CIRCLE OF JOVAN DUČIĆ - HIS TRAVELOGUES AND DIPLO-
MATIC MISSIONS

S u m m a r y

The paper analyses travelogues authored by Jovan Dučić and published in the book *Cities and Chimeras*, and in parallel provides an overview of poet's diplomatic posts in the towns and countries he wrote about in his travelogues (Italy - Rome, Spain - Madrid, Greece - Athens, Corfu, Egypt - Cairo). Based on the data on Jovan Dučić's diplomatic posts in the Western and Southern Mediterranean countries, the paper points out the fact that the poet and travel writer showed preference for certain areas that are reminiscent of his birthplace, the town of Trebinje and the territory of Herzegovina, as his closest and native area in the hinterland of the Adriatic Sea. The Mediterranean circle is perceived as part of Dučić's diplomatic work in the Mediterranean countries and to do with his personal affinity towards the cultures of the peoples living in those countries. In the context of diplomacy, his travelogues and overall cultural context, the paper analyses the biographical origin of the poet born in the hinterland of the Adriatic Sea in Trebinje, through his closeness to the Mediterranean region to which he belonged as the first Mediterranean by birth and his own choice in 20th century Serbian literature. For Jovan Dučić, the Mediterranean circle ended in July 1941, on the shores of the Atlantic Ocean in Lisbon, the westernmost point of the Mediterranean, from where the cold ocean currents were to take him forever to the other, new world of the USA, far away from Europe that had already been at war. Setting out from his beloved Trebinje for Mostar and European cities, Dučić, both physically and spiritually, travelled through the countries of the western, southern and central Mediterranean. The paper concludes that not only was the Mediterranean region Jovan Dučić's spiritual, poetic and overall cultural haven, but also the region where he performed the most delicate diplomatic tasks. The other countries wherein he served as a diplomat, in Geneva, Sofia and Bucharest, regardless of all the merits and statuses, did not inspire Dučić and did not have any noteworthy influence on his literary work.